

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa¹

JOHANNA LAAKSO

0. Lähtökohtia

Tarkoitukseni on tässä esityksessä tarkastella sitä, miten ja miksi verbinjohtimen muoto – äänneasu oheisilmiöineen – ilmentää tai kuvaa sen funktiota². Toisin sanoen: pyrin pohtimaan ns. ikonisuuden (laajasti ymmärtäen) ilmenemismuotoja ja syitä ims. kielten verbinjohtimistossa, ensinnäkin kaikille tai lähes kaikille ims. kielimuodoille yhteisten johdinten, »kantasuomen», ja lopuksi myös eri ims. kielten johtimistojen osalta. Tämä artikkeli on luonteeltaan alustavaa pohdiskelua. Aihehan on laaja, eivätkä aika ja tila tässä ole sallineet syvällistä aineistopohjaan perehtymistä. Olen nojautunut muutamien perusteosten antamaan tietoon, keräämättä tai käsittelemättä itse varsinaisia aineskokoelmia.

Muodon ja merkityksen suhde on kielessä tosin sopimuksenvarainen mutta ei silti täysin mielivaltainen. Selvemmin kuin sanasemantiikassa tämä pääsee ilmenemään morfologiassa. Morfologian yksiköthän muodostavat rajallisen joukon, oikeastaan systeemin, jonka keskinäiset vaikutussuhteet ovat juuri systeemin rajallisuuden vuoksi tiiviimmät kuin sanastossa. Itse asiassa systeemin yksiköt ovat paljolti määriteltävissä pelkästään systemistä, so. toisista yksiköistä lähtien. Pyrkimyksen isomorfiaan – »yksi merkitys, yksi muoto» – voisi ajatella etenkin tällaisessa suhteiltaan tiiviissä järjestelmässä selvästi johtavan siihen, että tiiviit semanttiset suhteet heijastuvat myös muotojärjestelmässä: merkitysten suhde näkyy muotojen suhteena. Tämä

---

¹ Tämä työ perustuu suomalais-neuvostoliittolaisessa itämerensuomalaisen kielentutkimuksen symposiumissa Turussa 2.9.1988 pidettyyn esitelmään.

² Johtimella ei ole »merkitystä» leksikaalisessa, referentiaalisessa mielessä. Sen tehtävä, funktio on muuntaa kantasanan merkitystä tai (morfo)syntaktista käyttäytymistä.

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

ajatus ei tietenkään ole uusi, ja käytännössä siihen on turvauduttu usein; viime vuosien balttofennistisistä julkaisuista voisi esimerkkinä mainita, että esim. johtimen yleistymistä on semanttisesti samansukuisiksi miellettyjen johdinten assosiaatiotuen avulla perustellut Räisänen (1985).

Elleivät muut äänneasun vaikuttavat tekijät toisin määrää, semanttisten suhteiden odottaisi pyrkivän heijastumaan nimenomaan siten, että johtimen äänneasun yksinkertaisuus, lyhyys ja perusluonteisuus (tuntomerkitömyys) olisi suoraan verrannollinen sen funktion keskeisyyteen ja perusluonteisuuteen (tuntomerkitömyyteen). Tätä oletustahan puoltavat myös kielistatistiset tosiot: sikäli kuin jonkin kielenaineksen keskeisyys merkitsee sen yleisyyttä, se merkitsee myös kyseisen kielenaineksen pyrkimystä lyhyyteen (lyhyiden muotovarianttien suosiminen, kulumat ym.). Mayerthaler (1980) nimittää tällaista äänneasun ja funktion suhdetta *rakenteelliseksi ikonismiksi* (*konstruktioneller Ikonismus*): semanttinen tuntomerkkisyys-tuntomerkitömyys-asymmetria heijastuu muodon tunnuksellisuus-tunnuksettomuus-asymmetriana.

Kolmas »muotoon» liittyvä tekijä, jonka yhteyksiä johdinten funktioon yritän seuraavassa tarkastella, on synonyymisten tai funktioltaan enemmän tai vähemmän rinnakkaisten johdinvarianttien, siis esimerkiksi erilaisten frekventatiivi- tai momentaanijohdinten, määrä. Kysymys on morfologisen kategorioitumisen tiukkuudesta: onko kyseessä tietty suppeasti määriteltävissä oleva funktio, jota täyttää kielessä yksi taivutuspäätteenomainen johdin (tai ehkä useampia vain tyyliittäin tai murteittain vaihtelevia), vai kuuluuko luokkaan useita funktioltaan lähes samanlaisia, ehkä distribuutioltaan erilaisia johtimia.

Morfologisen kategorioitumisen tiukkuutta pohdittaessa päädytään tuttuun kysymykseen derivaation ja taivutusmorfologian rajanvedosta. Kuten tunnettua, tuo raja on epämääräinen ja liukuva, jatkumo akselilla kaikkien muodosteiden prosessoinnista (taivutusmorfologia) valmiiden muodosteiden pysyvään varastointiin (leksikko; ks. esim. Dressler ym. 1987: 5–7). Voidaan olettaa, että mitä suljetumpi – tai suppeampi – (sidonnaisten) morfeemien luokka on, sitä kattavammin nämä ainekset ovat käytössä ja siten sitä lähempänä taivutusmorfologiaa. Toisaalta on todettu, että taivutuspäätteitä koskevat tiukemmat fonotaktiset rakennesäännöt kuin johtimia (mp.). Vaikuttaa näin ollen siltä, että äänneasultaan lyhimmät ja yksinkertaisimmat johtimet, joilla »funktionaalisia synonyymeja» on vähiten, olisivat tyyppiltään lähimpänä taivutuspäätteitä, kenties jopa diakronisesti altteimpia morfologistumaan.

1. Verbinjohdinten luokittelusta

Verbinjohtimiston perusjaottelun olen ottanut Eeva Kangasmaa-Minniltä (1982). Sen mukaan johtimet yleensä, niin verbejä kuin muunkinluokkaisia sanoja muodostavat, voidaan jakaa kolmia: 1) muuntajiin, jotka kantasanaan liittyessään vaihtavat sen sanaluokan toiseksi, 2) muuttajiin, jotka muuttavat kantasanan valenssia ja 3) modifioijiin, jotka muuttelevat kantasanan semantiikkaa kajoamatta sen valenssirakenteisiin. Verbinjohtimista muuntajia ovat siis kaikki denominaaliset johtimet, muuttajia lähinnä passiivi-, refleksiivi- ja (kuratiivi)kausatiivijohdintimet ja modifioijia teonlaatujohtimet.

Kangasmaa-Minnin kolmijako tuntuu tässä tarkoituksenmukaiselta lähtökohdalta siinä mielessä, että se lienee hienoin jaottelu, joka ims. verbinjohtimiston osalta jäännöksettömästi on tehtävissä: hienoimpaan, johdostyypeittäiseen jaotteluun pyrittäessä huomataan, että yhteistä määrittäjää koko johdostyyppille ei aina löydy. Esimerkiksi denominaaliset verbijohdostyyppit hajoavat selvästi osiin, joille yhteistä johtimen funktion luonnehdintaa tai parafrasaa on vaikea löytää. Adjektiivieihin liittyvät verbinjohtimet ovat funktioltaan translatiivisia (jonkinlaiseksi tulemista ilmaisevia), kausatiivisia (eli »faktitiivisia», jonkinlaiseksi tekemistä ilmaisevia) tai sensiiivisiä (jonkinlaiseksi tuntemista, jonkinlaisena pitämistä ilmaisevia). Substantiivieihin liittyville johtimille taas on ominaista, että niillä muodostetaan merkitykseltään hyvin erilaisia, joskus jopa vastakkaisia verbejä, kuten kohta seuraavista esimerkeistä ilmenee. Onkin todettu – esim. Kangasmaa-Minn mt. – että monissa tapauksissa nominiin liittyvä verbinjohdin on tulkittava pelkästään kannan »verbiytymisvälineeksi».

Instrumentatiivisia: suom. *kynsi-*, *kuurnitse-*, *harjaa-*; karj. *kobri-* 'kouria', *nuoričče-* 'sitoa nuoralla', *harjua-*; veps. *kobroi-*, *haravoiče-* 'haravoida', *melada-* 'meloä'; vir. *õngitse-* 'onkia', *silma-* (<**silmäda-*) 'silmätä'.

Instruktiivisia: suom. *sokeroi-*, *palkitse-*, *tervaa-*; karj. *kengi-* 'panna kenkä jalkaan', *kulličče-* 'kullata', *tervua-*; veps. *aidoi-* 'aidata', *kabaloiče-* 'kapaloida', *voida-* 'voidella'; vir. *märgitse-* 'merkitä', *piira-* (<**piiräda-*) 'rajata'.

Faktiivisia: suom. *poiki-*, *vangitse-*, *päärmää-*; karj. *muni-* 'munia', *humaloičče-* 'juopotella', *aunua-* 'tehdä kuhilas'; veps. *muni-*, *änikoiče-* 'kukkia', *terada-* 'teroittaa'; vir. *mune-*, *häälitse-* 'äännellä'.

Essentiaalisia: suom. *emännöi-*, *emännöitse-*, *opasta-*; karj. *lékrutoičče-* 'olla alokkaana', *paimenta-*, *paimenda-*; veps. *izandoiče-* 'isännöidä'; ink. *rammitse-* 'ontua', *opasta-* 'opettaa'; vir. *arsti-* 'hoitaa', *huligaanitse-*, *varasta-*.

Privatiivisia: suom. *kuori-*, *kuohitse-*, *suomusta-*; karj. *kuori-*, *ladvua-* 'katkaista latva'; veps. *kori-*; vir. *koori-*.

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

Esim. 1. Substantiivikantaisia I-, TSE- ja TA-johdoksia ims. kielistä.

Toinen esimerkki, jonka tässä voisi esittää, ovat vaikkapa vepsään *Aida*-johtimiset verbit: tämä johdin muodostaa toisaalta kontinuatiivisia intransitiiveja yksitavuisista deskriptiivikannoista, läheten siten funktioltaan denominaalisia verbinjohtimia, toisaalta selviä deverbaaleja: momentaanisfrekventatiivisia transitiiveja transitiiviverbeistä tai -verbivartaloista (Zajceva 1978). On myös todettavissa, että joillakin frekventatiivijohdannaisilla on toisinaan myös refleksiivinen tai resiprookkinen merkitysvivahde. Toisin sanoen: yhdelle johtimelle ei useinkaan voida määrittää selvästi yhtä ainoaa semanttisesti tarkkarajaista tehtävää, eikä johtimen tehtävää yleensä ole mahdollista määrittää määräämättä sen distribuutiota, kantasanan tiettyjä semanttis-syntaktisia ominaisuuksia. Kantasanan semanttinen ominaispaino on johdoksessa suurempi kuin johdinlähtöisessä kuvauksessa pystytään osoittamaan.

Vaihtoehtoinen käsittelytapa voisi tietenkin olla johdostyyppien nykyistä hienompi jaottelu muunkin kuin johtimen äänneasuun perustuvan ykseyden perusteella: erotettaisiin omiksi johdostyypeikseen esimerkiksi instruktiivinen ja privatiivinen *i*-johdin. Historiallisessa katsannossa tämä kuitenkin tuottaisi ylipääsemättömiä ongelmia. Ainakaan toistaiseksi ei johdinten semanttis-funktionaalisen puolen diakroniaa ole juurikaan pystytty selvittämään, ja tietymätöntä on, pystyykö siihen vastainenkaan tutkimus joutumatta turvautumaan sanasemantiikkaan, sanastontutkimuksen menetelmiin.

Näin ollen yritän siis tarkastella ims. verbinjohtimia tämän morfosyntaktisen kolmijaottelun mukaisesti ennen kaikkea morfosyntaktisten piirteiden perusteella. Jokin tarkempi semanttinen verbien luokittelu toisaalta olisi vaatinut enemmän työtä, toisaalta se ei onnistu johtimittain siinä määrin kuin tämä.

Ei liene tarpeen kovin perusteellisesti pysähtyä pohtimaan muita johdinten ryhmittelyn ja luokittelun ongelmia. Tunnettuahan on, että samat ja yleensä – perinteisen käsityksen mukaan – yhteistä alkuperää olevat johtimet liittyvät ims. kielissä usein sekä verbi- että nominikantoihin. Tässä olen kuitenkin käsitellyt samanasuisia deverbaali- ja denominaalijohtimia periaatteessa erifunktioisina, eriluokkaisina; palaan tähän kysymykseen vielä esitykseni lopuksi.

Samoin tunnettua on, että johdin- ja taivutusmorfologian raja on tietyissä tapauksissa epäselvä. Tunnetuimpia esimerkkejä tästä ovat TE- (< ksm. **te*, **de*) ja *s*-aineksiset refleksiivijohdannaiset, jotka joissakin itäisissä ims. kielissä ovat laajenneet suorastaan omaksi refleksiivikonjugaatiokseen, eräät frekventatiivijohtimet, jotka karjalassa ja vepsässä lähestyvät funktioltaan konditionaalis-irreaalisen moduksen ilmaisinta, sekä inkoatiivijohdosten lä-

hes futuurinomainen käyttö (ks. esim. Laanest 1975: 187; Zajceva 1978: 106, 110–113).

Kolmannenkin perusongelman tyydyn tässä vain mainitsemaan. Kyse on kompleksisten johdinten luokittelusta ja segmentoinnista: missä tapauksessa on kyse johdokseen liittyvästä yksimorfisesta johtimesta, milloin taas johtamattomaan kantaan liittyvästä kompleksisesta johtimesta? Tuntuu siltä, että ainakin psykologisen todellisuuden kannalta lienee usein järkevämpää katsoa johdinkompleksi yhdeksi johtimeksi kuin konstruoida missään esiintymättömiä kantasanoja (esim. *sinutella* ← **sinuttaa*). Kantasanan itsenäisen olemassaolon, lekseemiyden kriteeristä kannattanee pitää kiinni niin pitkälle kuin mahdollista.

On kuitenkin tapauksia, joissa kantasanan lekseemiyden vaatimuksesta on luovuttava. Tällöin putoaa samalla pohja kantasanan morfosyntaktisiin ominaisuuksiin (sanaluokkaan) ja semantiikkaan perustuvalta luokittelulta, sellaiselta kuin tässä käytetty kolmijako. Esimerkiksi tässä käsiteltyjen **i-»kontinuaatiivien»* (kuten suomen *hyppiä*, *paiskoa*) sijoittaminen on vaikeaa: morfologisesti ne rinnastuvat enemmän denominaalisiin, substantiivikantaisiin **i-johdoksiin* kuin deverbaaleihin, mutta kantanominin puuttuessa tykänään on tyydyttävä pitämään kantasanaa jotakin paremminkin korrelaatioksi katsottavaa rinnakkaisverbiä (esim. *hypätä*, *paiskata*) ja näin luokittelemaan **i-verbit* deverbaaleihin. Hieman samanluonteisia ongelmia tuottavat ns. sitaattikantaiset³, deskriptiiviset ääntelyverbit (esim. *mää-ki-*, *mör-ise-*, *hau-kahta-*): interjektiokantaisista (»departikulaarisista») johtimistahan ei yleensä ole ollut tapana puhua.

2. Itämerensuomen verbinjohtimisto: esittelyä

Ennen itämerensuomen verbinjohtimiston lyhyttä esittelyä on todettava, että itämerensuomalaisen kielten johdinten analyysia kokonaisuudessaan vaikeuttaa – tällä tutkimalla – lähteiden eriarvoisuus. Olen toisissakin yhteyksissä (Laakso 1988) todennut, että etenkin produktiivisen johtimen kyseessä ollen on ko. johdosten määrä lähteessä hyvin suoraan riippuvainen lähteaineiston laajuudesta, so. keruun järjestelmällisyydestä ja tarkkuudesta.⁴ Niinpä en ole tässä pyrkinytkään mihinkään kvantitatiivisiin havaintoihin tai päätelmiin.

³ Termistä ks. Koski 1982.

⁴ Samaan on esitelmässään itämerensuomalaisen kielentutkimuksen symposiumissa Turussa 1988 päätynyt myös Heikki Leskinen: yhteisen sanastoaineuksen määrää on vaikea tutkia eriarvoisten aineistojen pohjalta.

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

Kannattaa edelleen mainita, että esimerkiksi produktiivisuuskysymyksiin en seuraavassa luettelossa ole ottanut laisinkaan kantaa. Pelkäksi »esiintymäksi» jossakin kielessä olen laskenut niin voimakkaasti produktiiviset kuin vain muutamassa kivettyneessä johdoksessa esiintyvät johtimet.

Esittelen seuraavassa lyhyesti ims. kielissä esiintyvät verbinjohtimet muutamilla esimerkeillä havainnollistaen, luokiteltuina em. kolmijaon mukaisesti. Johdinten yhteiset (»ksm.») viitemuodot olen yksinkertaisuuden vuoksi merkinnyt isoilla kirjaimilla.

Muuntajat:

HTU: esim. suom. *punehtu-*; lyyd. *korbehtu-* 'muuttua korveksi'; ?veps. *märehtu-* 'lahota'; ink. *nurjahtua*; vatj. *nejahtüssag* 'nojata'.

HU: esim. ink. *lisähu-* 'lisääntyä'.

I: esim. suom. *muni-*, *veso-* (< **vesa-j-*); karj. *muni-*, *sieglo-* 'seuloa'; lyyd. *kenği-* 'panna kenkä jalkaan'; veps. *muñi-*, *segloi-*; ink. *suki-* 'harjata', *leipoi-* 'leipoa'; vatj. *seti-* 'sotia', *siglo-*; vir. *mune-*, *nokki-* 'nokkia'.

KA: liiv., esim. *ädägð* 'pelästyä'.

KANTE, *KANTU*: esim. lyyd. *nenagandu-*, veps. *nenagandę-* 'tulla itsepäiseksi'.⁵

KSI: esim. suom. harv., karj. *paheksi-*.

KSU: esim. suom. *paheksu-*.

(I)LE: esim. suom. *orjaile-*, *pakoile-*.

NE: esim. suom. *ylene-*, *parane-*; karj. veps. *ülene-*, *parane-* (*-ne-*, *-ne-*); ink. *ülene-* ~ *üllēne-*; vatj. *paranę-*; vir. *ülene-*.

NU: veps., esim. *ülenu-* 'yletä'.

NTA: esim. suom. *suurenta-*, *paikanta-*, *paskanta-*; karj. *kovenda-* 'koven-taa'; veps. *kohtęnda-* 'korjata', veps., lyyd. *paskanda-*; ?vatj. *sōjetta-* 'lämmittää', *musętta-* 'musentaa'; ink. *suurenda-*, *pazanda-*; vir. *suurenda-*, *pasanda-*; liiv. *läiskandð* 'laiskotella', *paškandð*.⁶

PU: esim. suom. *yöpy-*; vir. *suubu-* '(joesta:) laskea'.

RTA: esim. suom. karj. *punerta-*, vir. *sinerda-*.

SKU: esim. vepsE *palabsku-* 'kuumeta'.

(i)STA: esim. suom. *uudista-*, karj. *ūvista-*, suom., karj. *sienestä-*; lyyd. *brihasta-* 'olla poikamiehenä', *mustišta-* 'värjätä mustaksi'; veps. *udišta-*, *savusta-* 'savustaa'; ink. *pōlista-* 'puolustaa', *tāhestä-* '(taivaasta:) olla tähdes-

⁵ Useimmat tapaukset kuitenkin deverbaaleja.

⁶ Liivin tapauksista ainakin ei-kausatiiviset voivat edustaa myös alkuperäistä *nte-johdinta.

sä'; vatj. *tsülmässä-* 'kylmentää'; vir. *vabasta-* 'vapauttaa'; liiv. *enimstê* 'lisääntyä', *ūtstê* 'uudistaa'.

(i)STU: esim. suom. *uudistu-*; karj. *pilvestü-* 'mennä pilveen'; lyyd. *higestu-* 'hiota', *mielištu-* 'mieltyä'; veps. *loostu-* ~ *loštu-* 'ilahtua'; ink. *pahastu-*, *vāristü-*; vatj. *gorbissu-* 'köyristyä'; vir. *lesestu-* 'jäädä leskeksi'.

SU: esim. lyyd. *hämärzü-* 'hämärtyä'; veps. *madalzu-* 'madaltua', *lahozu-* 'lahota'.

TA: esim. suom. *kultaa-*, *valmista-*; karj. *tervua-* 'tervata', *puhtasta-* 'puhdistaa'; lyyd. *lízada-* 'lisätä', *valmišta-*; veps. *solada-* 'suolata', *ägesta-* 'äestää'; ink. *kallista-* 'tehdä kalliiksi'; vatj. *ä(j)essä-*, *nokkā* 'nokkaista'; vir. *ku`lda-* (< **kultaða-*), *valmista-*; liiv. *ōlastê* 'vihertää'.

TI: esim. suom. karj. *lainehti-*, lyyd. *lainehti-*, veps. *lainehti-*; ink. *vannehti-* 'vannehtia'.

(i)TSE: esim. suom. *emännöitse-*; karj. *žėnihöičce-* 'kosia'; lyyd., veps. *rambiče-* 'ontua'; ink. *rammitse-*; vatj. *ra(m)mittsa-*; vir. *silmitse-* 'silmäillä'; liiv. *suo-dikšê* 'sotia'.

(i)TTA: esim. suom. *vioitta-*; karj. *pühittä-* 'paastota', (lyyd.) *abutta-* 'auttaa'; veps. *onğita-* 'onkia', *tazoita-* 'tasoittaa', *abuta-*; ink. *rahoitta-* 'antaa tytölle kihlajaisraha'; vatj. *avitta-* 'auttaa', *tširjetta-* 'kirjoittaa'; vir. *jääta-* 'jäättää', *suusata-* 'hiihtää'; liiv. *kūjat* 'kuivattaa', *ārmaītê* 'huurtua', *ä'píê* 'auttaa'.

TU (ITU): esim. suom., ink. *juurtu-*, *laihtu-*; karj. *juurdu-*, *laihtu-*; lyyd. *kogodu-* 'kokoontua'; veps. *kividu-* 'kivettyä', *pahidu-* 'huonontua', *homehtu-* 'homehtua'; vatj. *rikassu-* 'rikastua', *emehtu-* 'homehtua'; vir. *juurdu-*.

TTU: esim. suom. *akoittu-*; lyyd. *leskettu-* 'jäädä leskeksi'; ink. *maoittu-*, vatj. *maottu-* 'tulla matoihin'; vir. *lumetu-* 'lumettua'.

U: esim. suom. *noitu-*, *sittu-*, *mustu-*; lyyd. *šittu-*; vatj. *hukka-* 'haukkua'; ink., vatj., vir. *sittu-*; vatj. *itsävü-* 'olla ikävissään'; vir. *mustu-*.

UTU: esim. suom. *peräyty-*, karj. *peräwdü-*.

VU: aun., lyyd., esim. *meččävü-* 'metsittyä'.

Muuttajat:

1. HU: esim. ink. *tekehü-* 'tulla valmiiksi'.

PU: esim. suom. *saapu-*, *juopu-*; ink., vatj. *jōpu-*; vir. *joobu-*, *käibi-* 'olla käypä'; liiv. *jùobê*.

SU: esim. lyyd. *andazu-* 'antautua'; veps. *avāzu-* 'avautua'.

TA: esim. suom. *päästä-*; karj. *piästä-*; veps. *pästa-*; ink. *pāstä-*; vatj. *pāssä-*; vir. *tōsta-* 'nostaa'.

TE: esim. suom. (murt.) refl. *heittäi-* (< **heittäde-*) 'heittäytyä', *katkee-*;

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

karj. *keändäi* 'käännä'; veps. *sobide* 'pukeudu', *kattē-* (< **katkte-*) 'katketa'; ink. *istui-* 'istuutua'; vatj. *eittä-* 'heittäytyä'; vir. *ka`tke-* (< **katkede-*) 'katketa'.

TTA: esim. suom. *kasvatta-*; karj., lyyd. *kazvatta-*; veps. *kazvata-*; ink., vatj. *kazvatta-*; vir. *kasvata-*; liiv. *kazättâ*.

U: esim. suom., ink. *paistu-*, karj. *pastu-*; lyyd. *painu-* 'painua'; veps. *paštu-*; vatj. *avvau-* 'aueta'.

UTU: esim. suom. *antautu-*; karj. *jakšaudu-* 'riisuutua'.

VU: esim. karj.(aun.) *polgevu-* 'tallautua'.

2. (X)OITTA/UTTA: ks. seuraavat

H(T)UTTA/HTOITTA: esim. suom. *kiehahdutta-*, *helä(hd)yttä-*, karj. *kiehahutta-* ~ (lyyd.) *kiehahtoitta-*; veps. *helähtoita-*.

KOITTA: esim. lyyd. *varagoitta-* 'varoittaa', veps. *helegoita-*; vatj. *seizagoitta-* 'seisauttaa'.

(*N*)*SOITTA*: esim. lyyd. *ombelzuoitta-* 'ompeluttaa', *maganzuoitta-* 'antaa nukkua'; veps. *ombelzoita-*, *maganzoita-*.

SKOITTA: esim. aun./lyyd. *kiehaškoitta-* 'kiehahduttaa', veps. *kehuškoita-*

(*ST*)*OITTA*: esim. lyyd. *nuofistuotta-* 'nuorentaa'; veps. *nogestoita-* 'noeta'.

TOITTA: esim. lyyd. *heläidüöttä-* 'helähdyttää', veps. *helaidoita-*.

TTOITTA: esim. lyyd. *vedäiuotta-* 'vedättää'; vesp. *vedatoita-*.

UTTA: esim. suom. *heläyttä-*, *kiinnityttä-*; karj. *kīñitüttä-*; ink. *oigenutta-* 'suoristaa'; ?vatj. *ęstęnutta-* 'oksettaa'.

Modifioijat:

AITA: esim. suom. karj. *heläjä-*; lyyd. *böräidä-* 'pöristä'; veps. *helaida-*, *potkaida-* 'potkaista'; ink. *heläjä-*, *hüppäjä-*.

AISE (*Ańće): esim. suom. *tekaise-*, karj. *oikaše-*, 'oikaista', virE *pühkse-* 'pyyhkäistä'.

(*A*)*LTA*: esim. suom. *painalta-*; karj. *painalda-*, *purelda-* 'puraista', *vannehtiida-* 'vannehtia nopeasti'; lyyd. *kiskaalda-* 'kiskaista'; veps. *pezalda-* 'pesaista'; (ink. *puhalda-*, *uzalda-*; vatj. *uzgalta-*, vir. *usalda-* 'luottaa').

(*A*)*HTA*: esim. suom. *seisahta-*, *kiljahta-*; karj. *seizahta-*; lyyd. *ka(ťsahta-* 'katsahtaa'; veps. *ištuhta-* 'istahtaa, istua vähän', *hüpähtä-* 'hypähtää'; ink. *hengähtä-* 'hengähtää'; vatj. *vātahta-* 'katsahtaa'; vir. *seisata-*, *karja(h)ta-*.

HTU: ?esim. karj. *külmehtü-* '(vähän) kylmetä', veps. *külmehtu-* (pikeminkin silti denominaaleja).

HU: esim. karj. *läikkähü-* 'läikähtää'.

I: esim. suom. *hyppi-*, *paisko-* (< **paiska+i-*); karj., lyyd. *hüppi-*; veps. *hüpi-*; ink. *hüppi-*; vatj. *üppi-*; vir. *lükki-* 'lykkiä'.

(*I*)*SE* (*ńće): deskr. kannoista, esim. suom., vir. *helise-*; karj. (aun., lyyd.) *börize-* 'pöristä'; veps. *helizę-*; ink. *vuhise-* 'kohista'; vatj. *elise-*; liiv. *grä'bzâ*, *kräbikšâ*.

KANTE, *KANTU*: esim. lyyd. *levigandu-* 'alkaa levitä'; veps. *säregandę-* 'ruveta värisemään'.

KSENTELE: esim. karj. *pezeksendele-* 'peseskellä (jaksottain)'; lyyd. *ambuksendele-* 'ammuskella'; ink. *möksentele-* 'myydä (frekv.)'.

KSI: esim. suom., karj., ink. *pureksi-*.

(*E*)*LE*: esim. suom., karj. *painele-*; lyyd. *abuttele-* 'autella'; veps. *ajele-* 'ajella'; ink. *pettele-* 'valehdella'; vatj. *pettele-*; vir. *võitle-* 'taistella'; liiv. *v^uodlâ* 'odottaa'.

NI: esim. karj., lyyd., veps. *hüpnî-* 'hypellä'.

NTE: esim. veps. *göksendę-* 'juosta, juoksennella'; ?liiv. *oksnâ* 'oksentaa'.

NTELE: esim. suom. *juoksentele-*, karj. *juokšentele-*; veps. *göksendele-*; ink. *jöksentele-*.

SKA(N)TE: esim. lyyd. *kačoškandę-* 'alkaa katsoa', veps. *mäneškandę-* 'lähteä menemään'.

SKE: esim. veps. *goske(nde)-* 'juoda (frekv.)'.

SKELE: esim. suom. *oleskele-*; veps. *istuskele-* 'istuskella'; ink. *souřveskele-* 'soudella'; vir. *tantsiskle-* 'tanssahdella', virE *petäskele-* 'pettää (frekv.)'.

SKENTE: esim. veps. *goske(nde)-*.

SKENTELE: esim. suom. *myyskentele-*, veps. *möskendele-*.

STA: esim. veps. *nägišta-* 'nähdä (resultat.)'.

TTELE: esim. suom. *tungettele-*; karj. *opittele-* 'kokeilla'.

Tähän luokitukseen hankalasti sijoitettavissa ovat ne *-kV*-tyyppiset tai *-kantaiset* johtimet (*kU*, *kA*, *ki*, *kAhtA*, *kA(i)TA*), jotka liittyvät yksitavuisiin interjektio- tai deskriptiivikantoihin ja muodostavat ääntelyä kuvaavia sanoja, esim. suom. *määki-*, *määky-* (vrt. interjektio *mää!*), karj. ink. *ohka-* 'voihkia' (← *oh!*), vir. *oiga-* (< **oikaða-*) 'voihkia' (← *oi!*). Olennaisena fonologisena erona muihin johdostyyppeihin on tässä kantasanan alkuperäinen yksitavuisuus. Sen vuoksi nämä johtimet ovat, ehkä selvemmin kuin esim. varsinaiset denominaalijohtimet, tulkittavissa pelkästään kannan verbiyty-misvälineiksi — johtamattomat verbivartalohan ovat, kuten nimitkin, uralilaisissa kielissä ilmeisesti alun perin olleet kaksitavuisia.

Tässä käyttämäni luokitus ei, kuten muuttajien luokasta näkyy, ole yksiselitteisesti morfosemanttinen. Muuttajat jakautuvat selvästi kahtia myös le-

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

vikeittäin, kuten taulukosta 1 kohta näkyy, ja äänteellisin kriteerein. Toisen muuttajaluokista muodostavat useampitavuisiin kantoihin liittyvät, lähinnä kompleksiset kausatiivijohtimet, joiden segmentointi on monissa tapauksissa vaikeaa. Näissä johtimissa esiintyvän OI- tai U-aineuksen funktiota on vaikea määrittää: se voidaan tulkita joko semanttis-funktionaaliseksi elementiksi tai sitten pelkästään fonologisesti määräytyväksi, jonkinlaiseksi adapteriksi, jota useampitavuiset kannat vaativat kausatiivijohtimen eteen. Joissain tapauksissa tälle ilmeisen fonologisehtoiselle »adapteriainekselle» jää pelkkä kuraatiivisuuden selventämisen funktio, jos sillä jotain funktiota halutaan nähdä. OI- tai U-aineuksen edellä voi olla jokin modifioiva johdinaines, joka voidaan tietenkin tulkita myös kantasanaan kuuluvaksi? Muutamissa esityksissä se on kuitenkin analysoitu johtimen osaksi: tällöin kyseessä sanotaan olevan »kausatiivis-frekventatiivinen», »kausatiivis-momentaaninen» tms. kompleksijohdin.

Tarkasteltaessa tässä esiteltyjen verbinjohdinten levikkiä ims. kielissä seuraavan taulukon avulla huomataan, että varsin selvästi ovat toisistaan erotettavissa toisaalta vain muutamissa (1–3) kielimuodossa, toisaalta lähes koko ims:ssa esiintyvät johtimet. Ainoana poikkeuksena yleiskuvasta on liivi, jonka verbinjohtimisto on muita ims. kieliä huomattavasti niukempi; monilla muuten koko ims:ssa esiintyvillä johtimilla ei ole liivissä vastineita.

JOHDIN	SU	KA (LY)	VE	IN	VA	VI (viE)	LI
Muuntajat							
HTU	X	X	X	X			
HU				X			
I	X	X	X	X	X	X	
KA							X
KANTE, KANTU		X	X				
KSI	X	X					
KSU	X						
(I)LE	X						
NE	X	X	X	X	X	X	
NU			X				
NTA	X	X	X	X	X	X	X
PU	X				X		
RTA	X	X				X	
SKU			X				
(I)STA	X	X	X	X	X	X	X

JOHANNA LAAKSO

(I)STU	X	X	X	X	X	X	X	
SU			X	X				
TA	X	X	X	X	X	X	X	X
TI	X	X	X	X	X			
TSE	X	X	X	X	X	X	X	X
(I)TTA	X	X	X	X	X	X	X	X
(I)TU	X	X	X	X	X	X	X	
TTU	X	(?)	X	(?)	X	X	X	
U	X	(?)	X	(?)	X	X	X	
UTU	X	X						
VU		X						

Muuttajat

1.

HU					X			
PU	X	(?)		(?)	X	X	X	
SU			X	X				
TA	X	X	X	X	X	X	X	
TE	X	X	X	X	X	X	?	
TTA	X	X	X	X	X	X	X	X
U	X	X	X	X	X	X	X	
UTU	X	X						
VU		X						

JOHDIN SU KA (LY) VE IN VA VI (viE) LI

2.

HTOITTA			X	X			
KOITTA			X	X		X	
(N)SOITTA			X	X			
SKOITTA			X	X			
STOITTA			X	X			
(AD)TOITTA			X	X			
TTOITTA			X	X			
UTTA	X	X			X	?	
H(T)UTTA	X	X					

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

Modifioijat

AITA	X	X	X	X	X	(?)	(?)	
AISE	X	X						X
(A)LTA	X	X	X	X	(x)	(x)	(x)	
(A)HTA	X	X	X	X	X	X	X	
(ELE)HTI	X	X						
HTU		?	?	?				
HU		X						
I	X	X	X	X	X	X	X	
(I)SE	X	X	X	X	X	X	X	X
KANTE, KANTU			X	X				
KSENTELE	(?)	X	X		X			
KSI	X	X			X			
(E)LE	X	X	X	X	X	X	X	X
NI		X	X	X				
NTE	?			X				?
NTELE	X	X	(?)	X	X			
SKA(N)TE			X	X				
SKE				X				
SKELE	X	(?)	(?)	X	(x)		X	
SKENTE				X				
SKENTELE	X	(?)	(?)	X				
STA	(?)			X				
TTELE	X	X						

Taul. 1: Verbinjohtimien (alustavia) levikkejä itämerensuomessa. Sulkeilla tai kysymysmerkillä on merkitty harvinaiset, epäproduktiiviset tai kyseenalaiset esiintymät.

Jos tästä taulukosta jätetään pois 1–3 kielessä esiintyvät johtimet, saadaan seuraavanlainen luettelo.

Muuntajat: I, (E)NE, (E)NTA, (I)STA, (I)STU, TA, (I)TSE, (I)TTA, (I)TU, (I)TTU, U.

Muuttajat (1.): PU, TA, TE, TTA, U.

Modifioijat: AITA, (A)LTA, (A)HTA, I, (I)SE, (E)LE, (SKELE).

Eri johdintyyppien suhteellisia lukumääriä on vaikea laskea. Ilman syvällisempiä aineistotutkimuksia on tietenkin selvää, että edellä esitetyistä johtimien levikeistä monetkin voivat muuttua tarkemmin tutkittaessa. Yleisitämerensuomalaisten oletusten esittäminen on myös vaarallista, koska toisissa kielissä johtimisto kaiken kaikkiaan on niukempi kuten liivissä, toisaalta taas esim. karjalais-lyydiläis-vepsäläinen alue muodostaa monien johdinten ja johdintyyppien kannalta tiiviin ja selkeän esiintymäpesäkkeen.

3. Modifioijat, muuttajat ja muuntajat

Edellä esitetyin varauksinkin uskon, että tässä käytetyn kolmiryhmituksen perusteella voi päätellä jotain olennaista itämerensuomen yhteisestä verbinjohtimistosta. Ensinnäkin: selvästi vähiten on tässä jokseenkin yhteisims. aineistossa muuttajia. Toisissa ims. kielissä tosin muuttajien ryhmää lisäävät osaksi kausatiivisuuden ohella joitain lisävivahteita sisältävät, osaksi pelkästään morfofonologisten ehtojen kompleksistamat (useampitavuisiin kantoihin liittyvät) johtimet, siis tämä aiemmin mainitsemani OITTA-UTTA-ryhmä. Silti muuttajien vähäinen määrä herättää huomiota. Muuntajia ja modifioijia on paljon runsaammin. Kumpia on enemmän, on vaikea näin yleistävien otosten perusteella sanoa; molempiin ryhmiin, etenkin modifioijajohtimiin, kuuluu ims. kielialueella runsaasti suhteellisen suppealevikkisiä, yleensä kompleksisia johtimia (muuntajat HU, KA, KSI, KSU, PU, UTU; modifioijat AISE, ELEHTI, HU, KSENTELE, KSI, SKENTELE, TTELE).

Toinen selvä ero eri johdintyyppien välillä on niiden fonologisessa rakenteessa. Karkeasti tässä käytettyjen »ksm.» viitemuotojen mukaan laskien foneemimäärä ($\approx$ grafeemimäärä) on tässä mainituilla yleisims. muuntajajohtimilla keskimäärin 2,4–3,1, muuttajajohtimilla 2 ja modifioijajohtimilla 2,7–3,4; vaihtelut johtuvat siitä, että ns. satelliittivokaalin laskeminen johtimeen mukaan on hankala kysymys ja varmaan mahdoton sitovasti ratkaista.

Foneemimäärän eroon liittyy, kuten jo mainittiin, se, että muuttaja- ja modifioijajohtimissa on suuri osa vokaalialkuisia. Nämä ns. satelliittivokaalit⁷ selitetään yleensä sekreetiosyntyisiksi. Täten ne tavallaan rinnastuvat kompleksisten johdinten alkuelementteihin. Kompleksisen johtimen syntymähän on juuri sekreetion tulosta: johdin eroaa kielenpuhujan tajussa kantaverbistä ja liittyy johtimeen. Joka tapauksessa tältäkin osin lienee selvää, että vokaalialkuiset tai satelliittivokaaliset johtimet ovat historiallisesti kat-

⁷ Termistä ks. Koski 1982.

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

soen sekundaareja (ks. esim. Janhunen 1982: 33). Tältä kannalta on mielenkiintoista verrata muuntaja- ja modifioijajohtimia muuttajiin. Nämä valenssirakennetta muuttavat johtimet ovat nimittäin historiallisesti konsonantti-alkuisia tai pelkästä konsonantista koostuvia.⁸ Muuttajajohtimisto siis vaikuttaa – tuota hankalaa UTTA, OITTA -kompleksijohtimistoa lukuun ottamatta – kaiken kaikkiaan iäkkäämmältä tai ainakin alkuperäisemmän tyyppiseltä.

»Historiallisesta alkuperäisyydestä» on syytä puhua varoen. Rekonstruktiotahan pyrkivät aina vääristymään yksinkertaisiksi sitä voimakkaammin, mitä kauemmas menneisyyteen mennään⁹, ja derivaation alueella tämä vääristyminen on erityisen voimakasta. Viisainta on todeta, että varmasti voidaan puhua vain (syvä)muodon yksinkertaisuudesta; nyt pitäisi miettiä sen syitä. *Miksi* muuttajajohtimet ovat muita suppeampi (suljetumpi)? luokka ja muodoltaan yksinkertaisemmat? Syitä voidaan etsiä joko muodon tai sisällön suunnalta, siis distribuutiosta ja kantasanojen fonologiasta tai sitten johtimen funktiosta ja kantasanojen semantiikasta. Nämä kaksi puolta tietenkin liittyvät toisiinsa; kantasanojen muotohan heijastelee, ainakin johdettujen kantasanojen tapauksessa, niiden merkityspiirteitä.

3.1. Modifioijajohtimet

Itämerensuomen verbejä muodostavat modifioijajohtimet on ollut tapana jakaa frekventatiivi-, momentaani-, kontinuaatiivi- ja inkoatiivijohtimiin. Näistä inkoatiivijohtimet lienevät, ainakin luokkana ja ainakin suureksi osaksi, uusi tulokas: kuten Tapani Lehtinen (1985) on esittänyt, tämä tyypillisesti itäisissä ims. kielissä esiintyvä tyyppi on paljolti venäjän vaikutusta, vaikka johdinainekset sinänsä eivät olisikaan vierasperäisiä.

Kontinuaatiivijohtimet, sikäli kuin tällainen luokka halutaan erottaa, ovat ongelmallisia: ainoa selvästi ainoastaan kontinuaatiivisen funktion omaava johdin, *I*, ei liity selvään verbikantaan vaan verbistä abstrahoituvaan jokinlaiseen juureen, jota ei itsenäisenä lekseminä ole olemassa; samankantaisiin momentaaniverbeihin kontinuaatiivijohdos on ainoastaan korrelaatiosuhteessa. Siis esim. *hyppiä* ja *hypätä* ← **hüppä(-)* kuten *kukkia* ← *kukka* ja *aurata* ← *aura*. Mahdollista on, että koko tämä ns. kontinuaatiiviryhmä alun perin perustuukin denominaalisten johtosuhteiden analogialle.

⁸ Ims. ummistuvien diftongien jälkikomponentti palautuu konsonanttiin ($V_i < *V_j$, $VU < *Vw$). Ks. esim. Erkki Itkonen 1966: 64.

⁹ Ks. Korhonen 1978.

Sekä laajalevikkisiä että yleisiä ovat frekventatiivijohtimet¹⁰. Frekventatiivien yleisyyttä ovat suomen kielen osalta tutkineet Ojanen ja Uotila-Arcelli (1977). He ovat todenneet, että momentaaneihin verrattuna frekventatiivijohdinten distribuutio on selvästi laajempi, myös fonologisilta ehdoiltaan, ja epäilevät tämän taustalla olevan psykologisia lainalaisuuksia. Joka tapauksessa selvää on, että frekventatiiveissa on ns. leksikaalistumia, frekventatiivisuutensa menettäneitä johdoksia (suom. *ajatella*, viron *võitlema* 'taistella') enemmän kuin momentaaneissa, kenties enemmän kuin muissakin johdosryhmissä.

Voi tietenkin kysyä, onko tämä frekventatiivien semanttisesti ja etenkin fonologisilta ehdoiltaan laaja distribuutio syynä niiden suureen frekvenssiin, vai onko toisaalta niiden keskeisyys ja perusluonteisuus johtanut väljiin distribuutioehtoihin ja jokseenkin synonyymisten johdinvarianttien lukuisuuteen. Miettimisen arvoinen kysymys on, onko frekventatiivisuus sinänsä todellakin universaalisti keskeinen kategoria, vai onko se itämerensuomessa kehittynyt ja laajentunut ennen kaikkea niiden yhteyksien ansiosta, joita sillä on ollut tekemisen deminutiivisuuden ja irreaalisuuden ilmaisemiseen (ehto- tai mahdollisuutta ilmaiseva konditionaalinen käyttö) ja tätä kautta edelleen, itäisissä ims. kielissä, venäjänmalliseen aspektinilmaisuuksiin.

Modifioijajohtimille kaiken kaikkiaan on yhteistä se, että ne eivät (periaatteessa) vaadi kantaverbiltään tiettyä valenssirakennetta, vaikka joitain (morfo)semanttisia rajoituksia muuten saattaakin esiintyä. Niinpä esim. momentaaneja ja frekventatiiveja voidaan muodostaa periaatteessa sekä transitiivisista että intransitiivisista verbeistä. Edelleen: modifioijajohtimet voivat herkästi saada peräänsä muita johtimia ja siten muodostaa kompleksijohtimia, joille toisinaan tosin on ominaista teonlaatua muuttavan funktion lisäksi myös valenssirakenteen muutos (esim. momentaani-kausatiivijohditimet, kuten suomen verbissä *liik+ahd-utta-*).

3.2. Muuntajajohtimet

Muuntajajohtimet, siis tässä tapauksessa denominaaliset verbinjohtimet, ovat tässä kolmijaossa kaikkein kirjavin ryhmä, sekä äänneasultaan että funktioltaan. Kuten jo alussa todettiin, yhtenä suurena syynä tähän on substantiivikantaisten verbijohdosten semantiikan vaihtelevuus. Syvempänä syynä siihen, että substantiivikantaisten johdinten tehtäväkentät ovat niin laajat

¹⁰ Ojasen ja Uotila-Arcellin (1977) mukaan Nykysuomen sanakirjan n. 12500 johdestusta verbistä n. 3000 on frekventatiivi-, n. 950 momentaanijohdoksia.

ja moninaiset, voidaan nähdä se, että substantiivin ja semanttisen syvärakenteen »subjektin» tai muun kantasanan edustajan suhde ei ole yhtä selkeä kuin adjektiiveilla. Substantiivi yksinään ei edusta predikaatiota, toisin kuin semanttisessa syvärakenteessa lähempänä verbiä oleva adjektiivi. Tämä lähentää adjektiivikantaisia verbijohdoksia deverbaaleihin. Toisaalta substantiivin ja adjektiivin eronteko on ainakin itämerensuomessa, erityisten morfologisten sanaluokkatunnusten puutteessa, kuitenkin hankalaa ja joskus mielivaltaista, ja näin esim. eräiden faktiivijohdinten suhteen ei rajaa substantiivi- ja adjektiivikantaisuuden välille oikein voi vetää.

3.3. Muuttajajohtimet

Kangasmaa-Minnin kolmijaosta ovat itämerensuomen verbinjohtimistossa niukin ja fonologisesti yksinkertaisin ja lyhin ryhmä muuttajajohtimet, siis lähinnä perinteisesti refleksiivijohtimiksi nimitetyt refleksiivis-translatiivispassiiviset johtimet sekä kuratiivikausatiivit. (Tämä yksinkertaisuus tosin on saavutettu sillä hinnalla, että kompleksinen ns. UTTA-OITTA-ryhmä on jätetty pois; poisjättöä voi perustella näiden johdinten semanttisellakin kompleksisuudella. — Lisäksi on muistettava, että yksi jäljelle jäävistä muuttajajohtimista, PU, on hyvin marginaalinen, epäproduktiivinen ja jo muuttajuudeltaankin kyseenalainen.) Elementtien niukkuus ja fonologinen yksinkertaisuus viittaa siihen, että valenssia muuttavien verbinjohdinten käyttö on, ainakin yleisitämerensuomalaisessa katsannossa, lähempänä taivutusmorfologiaa kuin esim. denominaalinen verbinjohto. Tästä on universaalimpaakin evidenssiä: Joan L. Bybee (1985: etenkin 24) on todennut valenssin ilmenevän joissain kielissä myös taivutusmorfologisoin keinoin.

Viime kädessä muuttajajohtimiston fonologista yksinkertaisuutta, läheisyyttä taivutusmorfologiaan, voisi pitää yhtenä jäänteenä oletetusta sgr. järjestelmästä, jonka taivutusmorfologiaan ilmeisesti kuului persoonallinen passiivikategoria — tämän passiivin tunnuksen jatkajahan on juuri muuttajajohdin U. Samassa yhteydessä voisi pohtia myös, miten lähellä taivutusmorfologiaa kuratiivikausatiivit ovat olleet sgr. kantakielessä. Kuten Leena Kytömäki on todennut¹¹, kuratiivikausatiiveilla on monia piirteitä, jotka lähentävät niitä taivutusmorfologiaan (kuratiivisuus ei ole minkään verbin inherentti semanttinen ominaisuus, rekursiivisia kuratiivimuotoja esiintyy, kielenkäyttäjät tahtovat usein tulkita kuratiivijohdokset kannan muodoiksi jne.).

---

¹¹ Esitelmässään Turun itämerensuomalaisen kielentutkimuksen symposiumissa 2.9.1988.

4. Ims. kielten erot ja typologia

Missä määrin aiempänä esitetyt pohdinnat eri johdintyyppien eroista sitten pätevät kaikkialla itämerensuomessa? On muistettava, että lähtökohtia vinouttaa aineiston epätasapainoisuus – enitenhän on aineistoa ja tutkimustaustaa suurimmista ja parhaiten tunnetuista itämerensuomalaisista kielistä, sitä vastoin esim. liivin johtimiston tutkimus on pääasiassa yhden tutkielman (Vääri 1975) varassa, ja vatjaa, joka muutenkin tuntuu nykytutkimuksen valossa olevan hahmottumassa entistä enemmän heterogeeniseksi törmäysmurteistoksi, ei johto-opin kannalta ole paljoakaan tutkittu.

Tämän työn lähtökohtana on ollut melkoisen ylimalkainen yleiskuva, enemmänkin jotenkin akronisesti kuin historiallisena rekonstruktiona nähty »itämerensuomi». Yleiskuva muodostuu varsin »suomalaistyyppiseksi». Tämä suomenmukaisuus ei välttämättä ole pelkästään aineiston ja lähteiden vinoutuman aiheuttamaa harhaa: on muistettava, että itämerensuomen kahdella suomesta poikkeavalla reuna-alueella on muutenkin tapahtunut selvästi osoitettavia muutoksia. Itäisimmissä itämerensuomalaisissa kielissä on verbinjohtojärjestelmään lyönyt leimansa venäjän kielen vaikutus: alkuperäisten teonlaatujohtinten käyttö on siellä ilmeisesti lisääntynyt samalla kun näiden johtinten funktio on siirtynyt teonlaadun ilmaisemisesta aspektinilmaisun suuntaan – derivaatio on morfologistunut¹². Toisella laidealueella, liivissä, on johtimisto selvästi niukempi kuin muualla itämerensuomessa (ja varsin paljon leksikaalistuneita ja vähintäänkin »puolikuolleita» johtimia sisältäviä). Tämä on yhdistettävissä liivissä muutenkin tapahtuneisiin muutoksiin: kuten tunnettua, voimakkaat äännekehitykset ovat vieneet liiviä typologialtaan flekteeraavaan suuntaan, ja suffiksoiva verbinjohtaminen on paljolti korvautunut superstraattikielestä latviasta lainattujen verbiprefiksien käytöllä.

5. Lopuksi

Artikkelin alussa puhuttiin rakenteellisesta ikonisuudesta: mitä enemmän leksikaalista sisältöä tai »semanttista relevanssia» (termistä ks. Bybee 1985) johtimessa, sen enemmän äänneainesta. Tämän periaatteen kannalta tässä hahmottelemani yleiskuva lienee sinänsä odotuksenmukainen. Ensinnäkin: tässä käytetyssä johtinten kolmijaossa fonologinen »yksinkertaisuus», siis lyhyys (ja ilmeisesti myös konsonantiaalikuisuus, ainakin historiallinen), tuntuu korreloituvan vastaavan luokan pienuuteen. Toiseksi: keskimääräisesti

---

¹² Esitelmässään Turun symposiumissa 31.8.1988 Tapani Lehtinen on käsitellyt laajalti venäjän aspektijärjestelmän heijastumia itäisissä ims. kielissä.

Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbinjohtimistossa

lyhin ja pienin johdinluokka, muuttajat eli valenssijohtimet, ovat myös ilmeisesti lähimpänä varsinaista taivutusmorfologiaa, kauimpana leksikosta. Jälleen kerran on korostettava, että olen tässä työssäni vasta raapaissut pintaa: perusteellisemmat itämerensuomen johtimiston kartoitukset saattavat suuresti mutkistaa tätä yksinkertaista kuvaa.

Ikonisuuden toteaminen sinänsähän ei vielä selitä mitään: mitkä sitten ovat verbinjohtimiston funktionaalisen ikonisuuden syyt? Jo artikkelin alussa olen viitannut kielistatistisiin seikkoihin. Taivutusmorfologisuus tai taivutusmorfologisuuden läheisyyshän oletettavasti korreloituu kattavuuteen ja yleisyyteen. Lisäksi taivutusmorfologian läheisyydestä seuraa kombinoituvuuden vaatimus. Kuten Dressler ym. (mts. 6) asian ilmaisevat: taivutusmorfeemeja koskevat tiukemmat rakennesäännöt kuin derivaatiomorfeemeja. Mitä lähempänä aines tyypiltään on taivutus päätettä, sitä paremmin sen on pystyttävä liittymään erilaisiin vartaloihin ja ilmeisesti myös erilaisiin (johdin)suffikseihin. Nimen omaan toisten suffiksien jälkeen ovatkin liittyneet eri ims. kielissä kausatiivinen TA ja refleksiivis-passiivinen U, jotka näin ovat muodostaneet runsaasti erilaisia kompleksisia johtimia. Toista kautta kompleksisia johtimia muodostavat modifioijajohtimet, niin sanoakseni »leksikaaliset» johtimet: niiden kantavartalon kanssa muodostama alivartalo on lähellä kantavartalon tyyppiä, pystyy näin ollen ottamaan peräänsä uusia johdinaineksia, jolloin syntyvät edellytykset kompleksisen johtimen muodostumiseen. Tämä heijastuu johdinten lineaarisessa järjestyksessä: muuntaja-johtimet sijoittuvat viimeisiksi, modifioijajohtimet heti vartalon jälkeen.

Johdinten keskinäiset rakennesuhteet voidaankin itämerensuomessa paljolti selittää kombinoituvuuden perusteella. Kompleksisten johdinten suhde yksinkertaisempiin, jonka voi tulkita rakenteelliseksi ikonisuudeksi, on perinteisesti selitettävissä geneettisesti: kompleksiset johtimet ovat funktioltaan yksinkertaisten ainesjohdintensa johdannaisia, koska ne ovat syntyneet yksinkertaisemmista. Näin esimerkiksi translatiivijohdinten NE ja kausatiivijohdinten NTA funktioiden (semantiikan) suhdetta ilmentää se, että jälkimmäinen koostuu edellisestä sekä kausatiivistaja-aineksesta TA: *suurentaminen* on *suurenemisen* AIHEUTTAMISTA. Itse johdinten syntyprosessi ei tosin välttämättä ole ollut suoraviivaisen summaava. Mahdollista on, että sekreetiolla ja muilla metanalyytisillä kehityskuluilla on itämerensuomen verbinjohtimiston muotoutumisessa ollut suurempi osuus kuin yleensä on esitetty.

Näin itämerensuomen verbinjohtimet voidaan ryhmittää, ehkä ei niinkään kahteen luokkaan kuin jatkumoksi kahden navan välille: toisessa ääripäässä ovat »morfologiset», kantavartalosta erottuvat johtimet, toisessa päässä taas »leksikaaliset», tiukemmin kantavartaloon yhdistyvät johtimet.

LÄHTEET

- BYBEE, JOAN L. 1985: Morphology. Typological Studies in Language 9. Amsterdam/Philadelphia.
- DRESSLER, WOLFGANG U. (ym.) 1987: Leitmotifs in natural morphology. Ed. by Wolfgang U. DRESSLER. Studies in language companion series 10. Amsterdam/Philadelphia.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Hki.
- JANHUNEN, JUHA 1982: On the structure of Proto-Uralic. — FUF XLIV.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. — Sananjalka 24. Turku.
- KORHONEN, MIKKO 1978: Oliko suomalais-ugrilainen kantakieli agglutinoiva? — Vir.
- KOSKI, MAUNO 1982: Suomen johto-opin morfologiaa. Fennistica 4. Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 1988: Itämerensuomen translatiivinen *ne*-verbinjohdin. Lisensiaaintityö, Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten laitos.
 ————— (toim.) (ilmestymässä:) Vatjan käänteissanasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 49.
- LAANEST, ARVO 1975: Sissejuhatus läänemeressoome keeltesse. Tallinn.
- LEHTINEN, TAPANI 1985: Venäjän verbisemantiikkaa itämerensuomessa: karjalan ja vepsän inkoatiiviverbit. — Sananjalka 27. Turku.
- MARKIANOVA 1985 = МАРКИАНОВА, Л. Ф.: Глагольное словообразование в карельском языке. Петрозаводск 1985.
- MAYERHALER, WILLI 1980: Morphologische Natürlichkeit. Linguistische Forschungen 28. Wiesbaden.
- OJANEN, JUSSI & UOTILA-ARCELLI, EEVA 1977: Suomen kielen frekventatiivi- ja momentaaniverbien derivaatio. — Vir.
- RÄISÄNEN, ALPO 1985: Suomen kielen *ne*- ja *ntu*, *nty* -vartaloiset translatiiviverbit. — Vir.
- ZAJCEVA 1978 = Зайцева, М. И.: Суффиксальное глагольное словообразование в вепсском языке. Ленинград.
- VIRTARANTA, PERTTI 1986: Haljärven luudiläismurteen muoto-oppia. SUST 190.
- VÄÄRI, EDUARD 1975 = ВЯРИ, Эдуард Эдуардович: Исконные словообразовательные суффиксы в ливском языке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Тарту, 1975.

On the relationship between form and function in the Baltic-Finnic system of verbal derivative suffixes

JOHANNA LAAKSO

The relationship between form (phonology) and function («semantics») can be morphologically expressed in two ways: 1) there can be a phonological relationship between two functionally related suffixes; 2) more generally, the simplicity

and shortness of the phonological form seem to depend on the simplicity («unmarkedness») of the function of the suffix: the less «semantic relevance» (cf. Bybee 1985) a suffix has, the shorter and simpler its phonological form tends to

be. For this phenomenon Mayerthaler (1980) uses the term »konstruktioneller Ikonismus».

This paper examines the functions of the derivative suffixes in Baltic-Finnic languages, using a tripartite morpho-syntactic classification of derivative suffixes created by Kangasmaa-Minn (1982): there are 1) category-changing (e.g. denominal verbal), 2) valency-changing (e.g. causative and passive) and 3) modifying suffixes. There are some problems in classifying all derived verbs according to the category of the root word: there are groups of derived words with no clear root word at all (for the so-called »continuative» verbs formed with *I*, like Finnish *hypp-i-* 'jump, skip [for some time, many times]', there is no underived root lexeme); and descriptive verbs formed of interjections (for example Estonian *oigama* 'to wail' ← *oi!*) are difficult to place in this tripartite division, unless these »departicular» verbs should be classified as denominals.

Examples are given to show that Kangasmaa-Minn's coarse division is actually the finest possible. No common rules, semantic deep structures or paraphrases can be found for e.g. different verbs formed from proper nouns by the suffix *I*. Finnish *kynsi-* 'to scratch' ← *kynsi* (: *kynte-*) 'claw, fingernail' is counted among the *verba instrumentativa*; *emännöi-* 'to act as a hostess, to be a hostess' is an »essential» derivative of *emäntä* 'hostess'; and *kuori-* 'to peel, to skim' is traditionally considered as a »privative» derivative of *kuori* (: *kuore-*) 'peel, bark, crust'. In other words, since there is no difference in the form of the derivative suffix, it must be that all derivatives are semantically conditioned by their root words.

The condensed list of Baltic-Finnic derivative suffixes presented on pages 55

– 58 and Table 1 on pages 59 – 61 (showing the distribution of different suffixes in different Baltic-Finnic languages), though superficial, reveals some interesting facts: there are obviously far fewer valency-changing suffixes than category-changing or modifying ones, and the valency-changing derivative suffixes are, on average, the shortest ones. They also represent the diachronically most original phonotactic structure type: they all begin with a consonant or a representative of an original consonant, while the modifying and category-changing suffixes often begin with a secondary, so-called »satellite vowel» (cf. Koski 1982).

In many respects, the shortest and simplest derivative suffixes are close to the inflectional morphology; inflectional affixes are subject to stricter phonotactic and morphotactic constraints than derivative ones (cf. Dressler & al. 1987). Inflectional affixes also typically have a wider distribution, which means fewer synonymous affixes for each category. For the shortest and simplest derivative affixes, this does not seem to be rule. Being able to be attached to many kinds of stems, these suffixes are also widely used for derived stems, which has resulted in several complex suffixes with (roughly) the same function. (Thus, the iconic relationships between the simple and complex derivative suffixes can often be shown to be results of diachronic developments).

The Baltic-Finnic derivative suffixes can obviously be placed on a continuum from the most »inflectional» type (valency-changing suffixes) to the most »lexical» type. This is also reflected in the linear order of the suffixes: the modifying suffixes come straight after the root stem, before the valency-changing ones.